

Julius Sundblom och Finland

Ålänningarnas förhållande till Finland före Ålandsrörelsen

Den 22 juni 1945 fyllde Julius Sundblom 80 år. Han var då fortfarande landstingets talman, en post som han hade innehaft sedan 1922. Johannes Salminen skriver i sin bok om Sundblom att 80-årsdagen gestaltade sig ”till en hyllning utan like” och att han fick ”motta en adress med närmare 7 000 namn som ett tecken på hembygdens tillgivenhet”. Sundblom avled två månader senare den 23 augusti 1945. Salminen skriver att ”följande dag ringde själarिंगning för Julius Sundblom i samtliga sexton åländska kyrkor, en heder som aldrig tidigare bevisats en enskild ålänning”.¹

Då Julius Sundblom avled var han Ålands stora man, en verklig Ålandskung för många. Han hade en stark ställning på Åland redan i början av 1900-talet och hans makt förstärktes alltmer genom åren. Hans påverkan på ålänningarna var stor, och i den här översikten visar jag genom vilka kanaler Sundblom kunde få sin röst hörd och utöva påverkan. Jag koncentrerar mig på hur Sundblom förhöll sig till, uppfattade och agerade på de stora omvälvande rikspolitiska händelserna i Finland från den första förryskningsperioden i slutet av 1800-talet fram till 1918 då Ålandsrörelsen tog sin början. Hur återspeglade sig hans syn på dessa händelser på ålänningarna och deras känslor för moderlandet? Var det kanske trots allt annat än Sundbloms ställningstaganden som påverkade ålänningarnas inställningar till Finland? Jag kommer även in på hur ålänningarna såg på det gamla moderlandet Sverige och varför Sundblom och ålänningarna vände Finland ryggen i slutet av 1917.²

1. Johannes Salminen, *Ålandskungen* (Mariehamn 1979), s. 261.

2. Översikten bygger på och är en komplettering av det jag tidigare har skrivit om saken i verket *Det åländska folkets historia IV. Från finska kriget till Ålandsrörelsen 1808–1920* (Mariehamn 2008).

Julius Sundblom föddes 1865 och växte upp i Jomala socken på Åland. Både hans mor och far var ålänningar, modern från Sottunga och fadern från Föglö. Fadern var kantor i Jomala och han såg till att Julius och hans två bröder kunde gå i skola och utbilda sig. Efter att ha fått slutbetyg från elementarskolan i Mariehamn bedrev Julius studier vid lärarseminariet i Nykarleby. Han slutförde sina studier där 1887 och fick samma år tjänst som lärare i den privata högre folkskolan i Dalkarby i Jomala. Året därpå gifte han sig med Hilda Fredenberg som var född och uppvuxen i Nykarleby.³

Sundblom och tidningen Åland

Julius Sundblom var en av initiativtagarna till tidningen *Åland*, som började utkomma 1891. Han blev redaktör på tidningen och lämnade därmed sin lärarbana och gav sig in på journalistikens område. Från 1892 fram till november 1895 var Sundblom chefredaktör. Därefter var han i fem år redaktör på tidningen *Västra Finland* som utkom i Åbo. Sundblom återkom som chefredaktör till tidningen *Åland* hösten 1901. Han var därefter chefredaktör ända till 1945. Under perioden juni 1903 till februari 1905 var Sundblom av politiska skäl i landsflykt i Sverige och redaktörskapet sköttes tillfälligt av andra personer. Sundblom var från 1908 den största aktieägaren i tidningsbolaget och från 1910 blev han även ansvarig utgivare. Det kan också nämnas att tryckeriet från 1901 var inrymt i Sundbloms egen gård vid Strandgatan i Mariehamn.⁴

Tidningen utkom två dagar i veckan, men 1899–1906 tre dagar i veckan från sen vår till tidig höst. I slutet av 1891 hade tidningen endast 525 prenumeranter, men efter hand när allt fler blev läskunniga, tack vare folkskolan, ökade prenumeranterna så att när tidningen fyllde 10 år 1901 var de redan 1 550. År 1916 hade tidningen cirka 3 300 prenumeranter och nådde de flesta åländska hem. Det var emellertid betydligt fler som läste tidningen eller tog del av innehållet än vad prenumeranternas antal låter påskina. Tidningen lånades ut bland grannar och släktingar och lästes högt såväl i hemmen som på allmänna platser för dem som inte var läskunniga.⁵

3. Salminen, *Ålandskungen*, s. 8–11.

4. *Åland* 3.4.1901 (bilaga) och 1.4.1916

5. *Åland* 11.2.1893, 18.3.1893, 30.1.1895, 3.4.1901 (bilaga) och 1.4.1916.

Bilden finns på undervisningswebbplatsen julius.ax och ingår i en privat samling.

Det första numret av tidningen *Åland* utkom den 18 mars 1891. Tidningen var enligt redaktörerna ”afsedd att utgöra ett språkrör för Mariehamns stad och Åland” och den kom att ägna sina ”krafter åt lösandet af frågor, som berör ölandet och dess befolkning”. Tidningen skulle även ägna sig åt större riksaktuella frågor. I synnerhet skulle man ”kämpa mot alla sådana åtgärder, som afse rubbandet af vårt statsskick och våra lagenliga politiska rättigheter”. I språkfrågan ville tidningen ställa sig ”obetingat i deras led, som kämpa för det svenska språkets och den svenska kulturens fortbestånd i vårt land”.⁶

Tidningen *Åland* och Julius Sundblom blev från 1900-talets början en integrerad helhet. Tidningen blev ett språkrör för Sundblom där han kunde föra fram sina personliga åsikter och ställningstaganden i olika frågor framför allt i tidningens ledare. Tidningen *Åland* blev en central institution på Åland och en viktig opinionsbildare och vägledare. Dess betydelse i formandet av ålänningarnas tankegångar var mycket stor. I slutet av 1893 uppgav tidningen sig vara fosterländsk, svensksinnad och åländsk, och ”den skall aldrig förgäta att göra hvad

6. *Åland* 18,3,1891.

den kan för att med vårt lands svenska talande befolkning närmare förena våra öboer”. Tidningen deklarerade ännu i början av 1917 att den var en sann fosterländsk tidning, vid sidan av uppgiften att vara en åländsk tidning.⁷

Julius Sundblom som politiker

Julius Sundblom var förutom tidningsman även en aktiv politiker, och han engagerade sig starkt för Svenska folkpartiet (SFP), som grundades i maj 1906. Partiet var mycket aktivt på Åland från sommaren 1906 och lokalavdelningar grundades i alla kommuner. En åländsk kretsstyrelse grundades den 24 oktober 1906 och till dess ordförande valdes Julius Sundblom. Han var även medlem av SFP:s förstärkta centralstyrelse från 1906 fram till 1920.⁸

I lantdagsvalen röstade man på listor som i det första valet fick uppta högst tre namn. Listor med tre namn var vanliga i alla val fram till 1919. Partierna uppställde kandidaterna i en viss ordningsföljd på listorna, men i valet kunde den röstande ändra på ordningsföljden genom att skriva ett nytt nummer framför kandidaten.⁹

Svenska folkpartiets åländska kretsstyrelse beslutade i början av 1907 att två åländska kandidatlistor skulle uppställas i SFP:s valförbund. I början av mars fick kretsstyrelsen en jobbspost: de åländska kandidatlistorna fick inte plats inom valförbundet. Ålänningarna måste ställa upp på andra listor. Julius Sundblom var en av dem som ställde upp i valet. Han var uppställd på lista 48 liksom även Ålands representant vid den sista ståndslantdagen, magister Karl Julian Karlsson. Kretsstyrelsen uppmanade ålänningarna att i valet placera Sundblom som etta och Karlsson som tvåa. Ifall ålänningarna enhälligt röstade på denna lista skulle man garantera Sundbloms inval.¹⁰

Den 9 mars 1907 ingick i tidningen *Åland* ett upprop ”till Ålands män och kvinnor” där man uppmanade alla att rösta på lista 48. Upp-

7. *Åland* 30.12.1893 och 3.1.1917.

8. Gyrid Högman, *Den åländska kvinnans historia 1750–1950* (Mariehamn 1998 [1990]), s. 447; Bengt Hellström, *Ålänningen vid valurnan. En undersökning av röstningsbeteendet jämte analys av faktorer som orsakat fluktuationer i participationen vid s.k. riksomfattande val på Åland åren 1907–1968*, otryckt avhandling pro gradu (Åbo Akademi 1969), s. 53, 56; *Åland* 24.10.1906 och 21.11.1906.

9. *Suomen kansanedustalaitoksen historia* 9 (Helsinki 1971), s. 121–122, 370–371.

10. *Åland* 26.1.1907 och 6.3.1907.

ropet slutade med följande meningar: ”Till valen! Det är ett brott mot fosterland och modersmål att låta bli att rösta. Att rösta *utom* Svenska Folkpartiet är att gynna dem, som vilja utrota vårt svenska språk.”¹¹

Det enda hotet mot SFP uppfattades komma från socialdemokratiskt håll. De andra partierna hade inga svenska lokalavdelningar och sågs därför inte som potentiella hot. I en ledare i *Åland* skrev Sundblom att socialismens läror inte fick fotfäste på Åland eftersom här inte fanns några större sociala missförhållanden. Han betonade att SFP även tog den arbetande klassens frågor i beaktande:

Svenska Folkpartiet är ett framstegsvänligt parti, som med öppen blick för en ny tids kraf vill befordra ett vidtgående socialt reformarbete på fredlig väg och med syfte att utjämna klassmotsatserna. Det socialdemokratiska partiet har i stort sedt samma mål för sina sträfvanden, men vill ernå detta genom att predika hat och göra klyftan mellan samhällslagren öofverstiglig.

I en ledare rubricerad ”För eller emot Svenska folkpartiet” fortsatte Sundblom att varna för de socialistiska agitatorernas propaganda.¹²

I *Åland* betonade Sundblom starkt att man genom att rösta på SFP gav sitt stöd till det svenska språket och svenskheten i Finland. Tidningens propaganda bar frukt. I lantdagsvalet 1907 tillföll över 94 procent av ålänningarnas röster SFP. Valdeltagandet blev också överraskande högt (79 procent) och såväl Julius Sundblom som K. J. Karlsson valdes in i lantdagen.¹³

Valdeltagandet på Åland var inte lika stort i senare val som i det första valet, men tendensen förblev densamma i valkretsen (Åbo läns södra) och i hela landet. Överlag gick ålänningarna överraskande flitigt till valurnorna i alla val till och med 1917, med tanke på att många ålänningar var ute till sjöss särskilt de år då valet inte ordnades på vintern. SFP fick 90–95 procent av ålänningarnas röster till och med valet 1919, förutom 1917 då understödet låg på 87,5 procent. Resten av rösterna gick i huvudsak till socialdemokraterna. Övriga partier fick endast ströröster på Åland.¹⁴

Inför varje val propagerade SFP och den åländska kretsstyrelsen starkt för att detta parti var det enda tänkbara alternativet för ålänning-

11. *Åland* 9.3.1907.

12. *Åland* 3.11.1906 och 26.1.1907.

13. Finlands officiella statistik, XXIX, valstatistik 1907, Statistikcentralen.

14. Finlands officiella statistik XXIX, Valstatistik 1907–1917, Statistikcentralen.

arna och det varnades för socialismens och finskhetens faror. Tidningen *Åland* blev närmast ett partibladd för SFP när det stundade till val och socialismen motarbetades med all kraft i tidningen. Man betonade också att en röst på SFP gagnade fosterlandets väl. Inför valet 1908 sades det i ett valupprop att ”Svenska Folkpartiets åländska listor bör omfattas af alla, som älska Åland, vårt svenska språk och vårt fosterland”. Inför valet 1909 skrev *Åland* på ledarplats att ålänningarna genom att rösta på SFP då visar att ”fosterlandets väl ligger oss närmast om hjärtat, att svenska språket är oss kärt och att vi efter förmåga vilja säkerställa dess rätt här i landet jämsides med finskan”. År 1916 stod det i en ledare att: ”Utom svenska folkpartiet kunna vi icke rösta, ty vi skola väl icke förråda vår egen sak. Socialismens fagra drömbilder kunna icke anslå den klarttänkande och praktiskt anlagde ålänningen.”¹⁵

Julius Sundblom valdes in i lantdagen i alla val till och med 1917. Han var också den ende lantdagsmannen från Åland från och med valet 1908. Johannes Salminen skriver att ”det var en i många avseenden mönstergill adept som lantdagens svenska veteraner kunde hälsa välkommen i Julius Sundblom. Som svensksinnad laglighetsman personifierade han de dygder som partiet officiellt gjort till sina”. Sundblom hade tidigare gjort bekantskap med många av Svenska folkpartiets framstående politiker och han hade därför inte svårt att anpassa sig till livet och umgänget i Helsingfors. Någon ledande gestalt inom sin lantdagsgrupp blev han däremot inte. Han var en man i ledet. Till hans skötebarn i lantdagen hörde fiskarna, lotsarna och folkskollärarna samt förstås det åländska samhället. Sundblom var mycket frisinnad i vissa frågor, som till exempel läroplikten och religionsfriheten, men i andra var han mycket konservativ och det gällde framför allt sociala reformer. Allt som hade med socialism att göra avskydde han innerligt, vilket kommer mer än tydligt fram i tidningen *Åland*.¹⁶

Julius Sundblom och den första förryskningsperioden

I lärarseminariet i Nykarleby betonades starkt kärleken till modersmålet och fosterlandet, och denna livshållning anammade Sundblom. Det kom att genomsyra hans tankevärld såväl som tidningsman som politiker fram till 1917. Hans femåriga vistelse i Åbo som redaktör för

15. *Åland* 24.6.1908, 17.4.1909, 24.4.1909, 19.7.1913, 23.7.1913, 31.5.1916 och 21.6.1916.

16. Salminen, *Ålandskungen*, s. 38–40.

Västra Finland och hans uppehälle i Helsingfors som lantdagsman gjorde att han var väl insatt i förhållandena i Finland och detta stärkte hans fosterlandskänsla. Svenskheten, hembygden och fosterlandet Finland kom att ligga Sundblom varmt om hjärtat. Han tog också starkt ställning mot de förryskningsåtgärder och oförrätter som drabbade Finland under 1900-talets två första årtionden. Februarimanifestet 1899 och det hårdare ryska greppet om Finland väckte missmod och upprörda stämningar också på Åland. Sundblom var en av dem som starkt betonade det olagliga i de ryska åtgärderna såväl vid offentliga tillställningar som i tidningen *Åland*.¹⁷

Hösten 1903 blev Julius Sundblom tvungen att gå i landsflykt till Stockholm på grund av att han i tidningen hade uppmanat till motstånd mot förryskningsåtgärderna och för att han hållit patriotiska tal. I Stockholm umgicks han med andra landsflyktiga från Finland, bland andra Viktor Magnus von Born och Leo Mechelin. De bildade en klubb som ivrigt följde med nyheterna från Finland och som bland annat firade mordet på Bobrikov i tre dagar. Dessa kontakter förstärkte Sundbloms fosterlandskänslor, men bemötandet från svensk sida var Sundblom mycket besviken över och han hyste troligen inga varmare känslor för Sverige då han återvände till Åland den 28 januari 1905. När han steg av ångbåten i hamnen i Mariehamn mötte ett stort antal stadsbor den hemkomne. När han beträdde landgången sjöngs *Vårt land*. Därpå uppstämde ett trefaldigt leve för Sundblom och fosterlandet. På aftonen hölls en medborgerlig fest för Sundblom med familj. I tacktalet framhöll Sundblom att han kommit hem för att erbjuda fosterlandet sitt arbete och sina krafter.¹⁸

Den strejkvåg som hade börjat i Ryssland den 25 oktober 1905 spred sig till Finland och den så kallade storstrejken inleddes den 30 oktober. Denna spred sig även till Åland, såväl till Mariehamn som till landsbygden, men började här först den 31 oktober. Den var som mest omfattande den 3 och 4 november då hela Åland stod så gott som stilla. Strejken slutade en dag senare än på fastlandet, nämligen den 7 november. Under strejken inrättades en strejkkommitté som fick oinskränkta befogenheter att vidta behövliga åtgärder. Till ordförande för kommittén valdes Julius Sundblom och han understödde strejken

17. Ibid., s. 27.

18. Ibid., s. 29–30; *Åland* 1.2.1905.

med stor entusiasm eftersom han liksom många andra såg den som en möjlighet att ställa krav på de ryska myndigheterna att dra tillbaka förryskningsåtgärderna.

Under storstrejkens första dag den 31 oktober 1905 höll Julius Sundblom ett tal i rådhusalen i Mariehamn där han prisade ”den fosterländska rörelse, som nu uppstått och hvilken begärde anslutning i ord och handling af hvarje fosterlandsvän”.¹⁹ Sundblom var en energisk, viljestark och beslutsam ordförande i strejkkommittén och hans insatser uppskattades stort. Johannes Salminen skriver att storstrejken ”förstärkte Sundbloms position på ett triumfartat sätt”. Till strejkkommitténs sammanträde där man förklarade strejken avblåst bars han i gullstol till tonerna av *Björneborgarnas marsch*. ”Från och med 1905 tycktes inga politiska avgöranden i landskapet kunna träffas mot Julius Sundbloms vilja”, framhåller Salminen.²⁰

Fosterländska fester

Då förryskningsåtgärderna upphörde, efter storstrejken, ordnades fosterländska fester såväl i Mariehamn som ute i bygderna. I Föglö samlades byborna i Sonboda och Granboda på en kulle kvällen den 9 november. En av de närvarande beskrev händelsen i en insändare i *Åland*:

Bud gafs till hvarje hem och hvarje stuga och vid utsatt klockslag tågade man ur huset med lyktor och bloss till mötesplatsen. Glädjeeldar tändes, facklor och bloss sände knippor af ljus ut i rymden och man hurrade för laglighetens återställande i älskadt fosterland. Sist sjöngs Vårt Land. I hvarje hus brann ljus i fönstren, lamporna voro tända, stämningen varm och förhoppningsfull, allas sinnen uppfyllda af glädje. När eldarna slocknat på höjden och facklorna brunnit ut, begaf sig menigheten till en närbelägen bondgård, där kaffepannan snart gjorde sin runda från bord till bord. Under orgelns toner sjöngos psalmer och fosterländska sånger. Bonden Johan Sundblom talade om finska folkets öden och den senaste årlånga kampen för lag och rätt, som nu fått ett så lyckligt slut. Bondesonen N. Liefvendahl deklamerade fosterländska dikter och som en värdig avslutning sjöngs Vårt Land.²¹

Den 22 november 1905 hölls en stor fosterländsk fest i Mariehamn. Till festen anlände människor från alla delar av fasta Åland och även från skärgårdskommunerna Eckerö, Vårdö och Föglö. Antalet närvarande uppskattades av *Åland* till 700–800 personer. Deltagarna fick bland

19. *Åland* 11.11.1905.

20. Salminen, *Ålandskungen*, s. 30–31.

21. *Åland* 18.11.1905.

annat höra ”Finnarnas marsch i trettioåriga kriget”, frihetssången ”Det går ett rop från norr till söder”, ”Vasa marsch” och ”Finska melodier”. På festen hölls också ett kort tal på finska om strejkens fosterländska betydelse av lärarinnan Klarry Rajander och därefter sjöngs ”Savolaisen laulu” och ”Suomis sång”. Ett tal för fosterlandet hölls av folkhögskoleföreståndaren Alfons Takolander.²²

Många fosterländska fester hölls på Åland, särskilt efter den första förryskningsperioden, men fester där fosterlandet Finland, hembygden och det svenska språket lyftes fram ordnades i större och mindre utsträckning ända fram till slutet av 1917. Svenska dagen, som började firas från 1908, var en sådan fosterländsk fest, men år 1909 hade man från början för avsikt att inte fira svenska dagen i Mariehamn. Med hopp om att kunna ändra på detta skrev Sundblom då i *Åland*:

Avsikten med den svenska dagen är att stärka samhörighetskänslan hos alla dem i vårt land som hava svenska till modersmål, att öka kärleken till fosterlandet samt att klargöra de olikartade förpliktelser den svenska folkgruppen i detta land har. Kärleken till det gemensamma inför nya hårda prövningar stående fäderneslandet behöver stärkas och väckas, där den förut icke trätt fram; de likgiltiga måste ryckas upp och medborgarandan utvecklas hos kvinna och man. Och kärleken till vårt eget modersmål kan aldrig för ofta tillbjudas nya väckelser.

Sundbloms inlägg ledde till resultat. Svenska dagen firades i rådhusets festsal i Mariehamn den 6 november.²³

Runebergsdagen den 5 februari var också en fosterländsk fest. Inför festen 1910 skrev *Åland* på ledarplats:

Det har blivit en plikt för oss att fira Runebergs födelsedag; vi manas därtill av *fosterlandskärleken*. Så länge vi manas av denna känsla, är det ingen fara med oss. Men den bör mana *alla*, även den ringaste hyddans son. När vi den femte februari samlas i festprydda salar bör ingen vara borta.”²⁴

Det var en tydlig uppmaning till allmogen att delta i festen.

Sundblom anlätades ofta som föredragshållare vid de fosterländska festerna. Han var en mycket skicklig talare, ”en verklig naturbegåvning” skriver Salminen.²⁵ Att man gärna ville ha honom som talare vid olika tillställningar främst i Mariehamn, men även på landsbygden berodde

22. *Åland* 22.11.1905.

23. *Åland* 27.10.1909, 10.11.1909, 29.10.1910, 9.11.1910, 12.11.1910, 9.11.1912 och 29.10.1913.

24. *Åland* 5.2.1910 och 8.2.1910.

25. Salminen, *Ålandskungen*, s. 12–13.

dock i större utsträckning på hans starka maktposition som tidningsman, politiker och opinionsbildare än på hans vältalighet.

Vem var det då som deltog i dessa fosterländska fester? I främsta hand var det representanter för den åländska samhällseliten och borgarna i Mariehamn. På landsbygden ordnades mera sällan fosterländska fester, även om till exempel Runebergsdagen och svenska dagen uppmärksammades, och då var främst personer från bondehushåll närvarande.

Finland som fosterland

Det är alldeles uppenbart att det hos många inom samhällseliten i Mariehamn – lärare, präster, tjänstemän och borgare – fanns en stark känsla för Finland som fosterland i början av 1900-talet. Många inom samhällseliten hade ju sina rötter i Finland. De som var födda på Åland – i främsta hand lärare – hade fått sin utbildning i lärarseminarierna i Nykarleby och Ekenäs och där indoktrinerats i fosterländska tankebanor. I utbildningen för präster och statliga tjänstemän lyftes också fosterlandet fram. Samtidigt bör man komma ihåg att många som engagerade sig kraftigt i Ålandsrörelsen var inflyttade fastlänningar, som bland andra ordningsman Carl Björkman och lektor Walter Sjöblom.²⁶

Julius Sundblom hade utan tvivel en stark ställning på Åland från 1901 då han ånyo blev chefredaktör för *Åland*, och hans ställning förstärktes ytterligare med åren. Sundblom blev från 1905 Ålands främsta opinionsbildare och påverkare. Han hade sina motståndare, men de blev effektivt nedtystade i Sundbloms språkrör *Åland*. Vid de många möten och fester där Sundblom höll tal lyfte han alltid upp fosterlandet och kampen för svenskheten i Finland. Genom *Åland* och framför allt de ledare han där skrev var ålänningarna inte omedvetna om Sundbloms fosterländskhet, och hans ställningstaganden påverkade såväl samhällseliten som allmogen.

Det var emellertid inte enbart Sundblom och *Åland* som påverkade den åländska allmogens syn på och förhållande till Finland. De fosterländska festerna gjorde det av allt att döma i liten utsträckning. Betydligt viktigare som påverkare var skolorna, föreningarna, särskilt

26. Gyrid Högman, *Ålänningarna och Ålandsfrågan. Opinioner, påverkan och publicistik 1917–1919*, otryckt avhandling pro gradu (Åbo Akademi 1981), s. 37–38.

ungdomsföreningarna, och kyrkan.²⁷ När Åland i april 1901 firade tioårsjubileum höll Julius Sundblom ett tal där han bland annat sa att fosterlandskänslan ”genom ett stadigt fortgående bildningsarbete fått ökad näring”.²⁸

Nästan alla präster som verkade på Åland kom från fastlandet. I predikningar och vid andra tillställningar samt i det vardagliga umgänget med församlingsborna lyfte prästerna fram fosterlandet och fosterländska frågor. De flesta präster var svenskspråkiga, men också finskspråkiga präster verkade i de åländska församlingarna i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Vissa av dem sympatiserade med den fennomanska rörelsen och gjorde också fennomaniens röst hörd i församlingarna.²⁹ Särskilt vanligt tycks det ha varit med finskspråkiga präster i Brändö församling. Här verkade som kyrkoherdar Frans Emil Sipilä (1893–1902), född i Vahto, Herman Oskar Mäkelä (1902–1907), född i Tyrvis, och Väinö Oskari Karma (1916–1919), född i Janakkala. I Föglö var Juho Edvard Törnroos, född i Hollola, kyrkoherde 1908–1938. Gustaf Gideon Castrén, född i Kelviå, som var kyrkoherde i Hammarland 1900–1915 stod politiskt nära det finska partiet. I Kumlinge verkade många präster med finskspråkiga namn, som kyrkoherde Konrad Edvard Vanne (1898–1904) och adjunkterna Gustaf Villehad Hermo (1894–1895) och Emanuel Seppäläinen (1895–1898). Anders Oskar Eskelin, som tillträdde som tf. kyrkoherde i Sund 1895 och sedan verkade som ordinarie kyrkoherde 1898–1909, ändrade år 1906 sitt efternamn till Elovainio.³⁰

De barn som besökte folkskolorna och folkhögskolan i Finström eller läroverket i Mariehamn fick en stor portion kunskap om fosterlandet, dess samhällsliv, historia, litteratur och geografi. Genom att läsa bland annat Runebergs *Fänrik Ståls sägner* och Topelius *Boken om vårt land* kunde skoleleven inte undgå att beröras av såväl det svenska som det finska Finland. Bonden Johannes Holmberg, som var en av dem som var emot återföreningen med Sverige, skrev i sin dagbok att han hade fått sina livsvärden, att älska hembygd, modersmål och fosterland

27. Högman, *Ålänningarna och Ålandsfrågan*, s. 14–16.

28. *Åland* 3.4.1901.

29. *Åland* 10.4.1895.

30. Bjarne Henriksson, *Prästmän på Åland under 500 år* (Mariehamn 1989), s. 13, 18, 21, 25, 36, 53, 58, 73, 76, 92, 106, 116.

från *Finlands historia, Fänrik Ståls sägner, Boken om vårt land* och av redaktör Sundblom.³¹

På ungdomsföreningarnas möten var också fosterlandet Finland på ett eller annat sätt på tapeten, inte minst i de programpunkter som ordnades. Lärare var ju ofta ordförande eller annars aktiva i ungdomsföreningarna. I en insändare i tidningen *Åland* 1905 betonar en Saltviksbo att det är viktigt att grunda ungdomsföreningar i de åländska kommunerna, ”där det arbetas med lif och lust för det ädla, goda och sanna – för fosterlandets väl”.³² Även andra föreningar som nykterhets- och Marthaföreningar lyfte fram fosterlandet under sina möten.

Lärare och präster hade påverkat ungdomens samhällssyn i skolor, hembygdsföreningar och under kyrkliga förrättningar långt innan Sundblom blev en stark opinionsbildare på Åland. Genom sina ställningstaganden och fosterländska tal förstärkte Sundblom snarare ålänningarnas redan existerande känsla av samhörighet med Finland.

Det är dock troligt att de flesta ålänningar inte hade några starka fosterlandskänslor, även om många säkert reagerade kraftigt på förryskningsåtgärderna. En viss samhörighetskänsla kände man dock med de svenskspråkiga i Finland, vilket syntes inte minst i det livliga valdeltagandet och stödet för SFP. När Ålandsrörelsen redan hade kommit i gång framhölls att det enda som i en återförening med Sverige kändes svårt för ålänningarna var känslan av att förråda svenskheten i Finland. Detta framhölls flera gånger i *Åland*, och detta visade att man kände ett broderskap med de svenskspråkiga i Finland. Julius Sundblom medgav att en återförening med Sverige kunde ha konsekvenser för svenskheten och den svenska kulturen i Finland. Inför lantdagsvalet 1919 uppmanades ålänningarna att aktivt delta, för att inte svika sina stamfränder i Finland och Svenska folkpartiet.³³

Ålänningarna och Sverige

Hur såg då ålänningarna på Sverige? Fram till strax efter Krimkriget (1853–1856) var det säkert många ålänningar som drömde om en återförening med Sverige, men någon större Sverigelängtan fanns inte från och med 1880-talet. De flesta ålänningar förhöll sig neutralt till

31. Brita Jansson, *Johannes Holmberg och Ålandsfrågan* (Mariehamn 1997), s. 80.

32. Tidningen *Åland* 18.3.1905.

33. Tidningen *Åland* 29.12.1917, 30.11.1918, 22.1.1919 och 26.2.1919.

och hade inga starka känslor för Sverige. Det kan hända att en och annan ålänning vände blickarna mot det neutrala Sverige under första världskriget och tyckte sig se en bättre framtid där, men tankarna om en återförening slog rot hos ålänningarna i gemen först från och med början av 1918.³⁴

Julius Sundblom skriver i sin artikel *Finland fritt – Åland svenskt*, som publicerades i *Åland* i slutet av december 1917 att ”ålänningen funnit sig uti att vara finländare, men tanken på en återförening med det gamla moderlandet hava de aldrig uppgivit”.³⁵

Det betonades senare flera gånger i *Åland* av Sundblom och andra att en längtan till det gamla moderlandet alltid funnits i den åländska folksjälén, men att den länge var gömd och dold, för att lyftas fram i det turbulenta politiska läget hösten 1917. Det var innan dess omöjligt och farligt att ge utlopp för sina känslor om en återförening med Sverige.³⁶

Det är uppenbart att Sundbloms skrivelser i tidningen kopplades till den rådande stämningen och det politiska spelet kring Ålandsfrågan. Sundblom överdrev kraftigt då han påstod att det fanns en allmän Sverigelängtan bland ålänningarna före 1917. I ett inlägg i *Åland* den 19 december 1917 skrev signaturen E. följande:

I alla blad, såväl rikssvenska som finska, dryftas nu för tiden, Ålandsfrågan. Och alla har de samma åsikt om ålänningarnas ståndpunkt till saken ifråga – att vi med all makt vilja övergå till vårt forna moderland. Varför ålänningarna med ens blivit så ’rikssvenska’ är mig en gåta. Jag påminner mig otaliga öboers yttranden i denna fråga, och de har varit allt annat än Sverige vänliga. Visserligen har det alltid funnits en klick, som närt denna önskan, men den stora allmänheten har, såvitt jag vet stått utom densamma.³⁷

I insändaren nämns att det fanns personer på Åland som redan före hösten 1917 hade känt en stark längtan till Sverige, men att de utgjorde en liten minoritet. En av dem var Erik Karlsson-Ramsdahl som var en populär folkskald från Saltvik. Han var en verklig Sverigevän, och när Ålandsrörelsen startade engagerade han sig starkt för att Åland skulle anslutas till Sverige. Hans starka sympatier för Sverige framkommer tydligt i hans festdikt vid sång- och musikfesten i Mariehamn 1914. En av verserna lyder:

34. Se Ida Jansson Schermans uppsats i detta nummer.

35. *Åland* 5.12.1917 och 29.12.1917.

36. *Åland* 12.2.1919 och 13.8.1919.

37. *Åland* 19.12.1917.

Skaran, som samlats vid Ålands stränder,
 närmast Svea, dess moderland,
 än med vemod en tanke sänder
 över Östersjöns silverband.
 Ej vi glömt, vad oss Svea givit,
 vår historia, vårt språk, vår sång.
 Vad vi voro och vad vi blivit,
 Svea skänkt under seklers gång.³⁸

Vi är ålänningar

Starkast känslor hyste ålänningarna för den egna övärlden. Det är föga överraskande att de identifierade sig starkt med den egna hembygden. Det gjorde man ju också på andra håll i Finland, till exempel i Österbotten där man i första hand var österbottning och i andra hand finländare. Ålänningarna skilde sig emellertid på så sätt att den egna hembygden uppfattades av många som det egentliga fosterlandet. Åland var det lilla fosterlandet och Finland det stora. Det gällde framför allt de som bodde på det så kallade fasta Åland. I samband med att man i en ledare i *Åland* i augusti 1905 diskuterade behovet av en Ålands historia uttrycktes även tankar om den åländska identiteten:

Visserligen ha ju också vi [ålänningar] vår andel i fäderneslandets ärorika dater, men vårt afskilda läge, vår egenskap af en särskild åländsk nation, som hvarken är svensk eller finsk, gör dock, vill det synas, att dessa stora minnen ej äro våra i samma bemärkelse som fastlandets. [...] Visserligen kunna också vi värmas af Finska rytteriets marsch i trettioåriga kriget, men helt säkert ej på samma sätt som "hakkapeliternas" efterkommande. Denna vår egenskap af skild åländsk nation är på samma gång vår svaghet och styrka. Vår svaghet är den därigenom att vi icke känna sambandet med det finska fosterlandet så starkt, att de patriotiska rörelserna där skulle verka lika befruktande på oss som på fastlandets barn. [...] Vår styrka åter är den genom att den skänker oss ett eget litet enskildt fosterland jämte det stora, ett land, som vi lättare kunna omfatta både med tanke och känsla, ett land, som är vårt och *uteslutande vårt*. Denna vår patriotism är ingen knutpatriotism. Den har sitt fulla berättigande på grund af både historiska och geografiska förhållanden.

Jag vågar det påstående att man här gjort för litet för den fosterländska hänförelsens väckande. Vi veta ju alla att man på fastlandet arbetat ofantligt just på detta område. Men vi veta också att detta arbete lämnat ålänningen temmeligen oberörd. Därför hade det bordt göras någonting särskildt för den *åländska fosterlandsidén*. Däri hade icke legat något ofosterländskt i vidsträckt mening. Ty det att vi är goda ålänningar förhindrar för ingen del att vi också kunna vara goda finska medborgare.³⁹

38. *Uppslagsverket Finland* 2 (2004), s. 573; *Åland* 27.6.1914.

39. *Åland* 12.8.1905.

Att ålänningarna var ett särskilt folk kommer fram även i Gösta Tallqvists bok om Åland från 1910. Han skriver:

Ålänningen anser sig liksom tillhöra ett särskilt folk. Känt är det sätt varpå han besvarar frågan, av vad slags nationalitet han egentligen är. Med en viss stolthet förklarar han sig vara varken finne eller svensk utan 'ålänning' rätt och slätt.⁴⁰

Starkast band till Finland hade invånarna i de östra skärgårdskommunerna, Brändö, Kumlinge och Kökar där kontakterna med det finska fastlandet och framför allt Åbo var livligare än med Mariehamn, men även här kände man sig i första hand som ålänningar. Det kom tydligt fram när kyrkoherde Mäkelä i Brändö församling i början av 1905 för domkapitlet lade fram frågan om inte Brändö kunde överföras från Ålands till Vemo prosteri. Enligt kyrkoherden var kommunikationerna mellan Brändö och fasta Åland dåliga. Brändöborna hade sin samfärdsel med Nystad och Åbo och man besökte nästan aldrig Mariehamn. Kyrkoherden påstod också att i "befolkningens medvetande hörer Brändö ej till Åland, ty en Brändöbo kallar sig aldrig 'ålänning', men ofta nog 'finne'.⁴¹

Kyrkoherdens påstående väckte häftiga reaktioner i *Åland*, och Julius Sundblom skrev: "Med afseende å historisk utveckling, språk, lefnads-sätt och vanor samt allmän lifsåskådning höra Brändöborna oupp-lösligen samman med öfriga ålänningar." Beträffande kyrkoherdens påstående att Brändöborna ofta kallar sig "finnar" skrev Sundblom:

Med detta prat vill han sannolikt söka göra troligt, att Ålands inbyggare icke anse sig som verkliga finnar, utan blott och bart som ålänningar. Detta är återigen ett miss-tag, ty trots Ålands afskilda läge äro och förbli vi finnar, men liksom Österbottens inbyggare benämnas österbottningar och Nylands inbyggare kalla sig nylänningar, bära vi namnet ålänningar och komma så göra äfven framdeles.

Brändöborna själva förklarade att de varken ville avskiljas från Åland eller slås samman med ett helt finskt prosteri.⁴²

Förändringens höst 1917

Ett rött skynke för Sundblom var, som tidigare har framkommit, socialismen och även det finska Finland. Denna syn omfattades också av

40. Gösta Tallqvist, *En bok om Åland* (Helsingfors 1910), s. 35.

41. *Åland* 1.3.1905.

42. *Åland* 18.3.1905 och 5.4.1905.

ålämningarna i gemen inte minst genom Sundbloms skrivelser i *Åland*. Socialismen sammankopplades med det finska och sågs som ett hot mot det borgerligt sinnade svenska Åland där befolkningen nästan uteslutande röstade på SFP. Rädslan för detta kom upp till ytan efter mitten av 1910-talet, då samhällskonflikterna blev alltmer reella i Finland och framför allt då Finland efter marsrevolutionen 1917 började röra sig mot självständighet. På Åland blev man fundersam över hur framtiden skulle gestalta sig. Faran för att den åländska jorden skulle övergå i finska händer och att Åland så småningom skulle förfinskas fördes ofta fram i *Åland*, framför allt under åren 1916 och 1917. I mars 1917 fanns på ledarplats i två nummer av tidningen ett inlägg med rubriken ”Förfinskningsfaran och dess motarbetande” skriven av signaturen Ålämning. Inläggen berörde inte bara förfinskning på Åland, utan i hela det svenska Finland.⁴³

Redan i början av 1917 började några ålämningar se Ålands framtid som en del av Sverige, men de utgjorde en liten minoritet och hit hörde inte Julius Sundblom. Fortfarande och ända fram till sensommaren lyftes den fosterländska andan fram vid fester och olika tillställningar och ålämningarna gick aktivt till valurnorna i oktober. Våren 1917 ordnades fosterländska tillställningar i Mariehamn med anledning av marsmanifestet 1917, som upphävde alla förryskningsåtgärder. En fosterländsk fest ordnades i stadens rådhus den 29 mars och enligt *Åland* var ”redan långt före det fastställda klockslaget rådhusalen jämte angränsande tamburer till trängsel fyllda”. Under festen hölls hälsningstalet av Julius Sundblom och festtalet av stadsfullmäktiges ordförande Artur Gylling, som framhöll att händelserna i mars ”återskänkt vårt eget fosterland dess urgamla fri- och rättigheter”. Gylling skildrade även den glädje ”som bemäktigt sig våra sinnen, då flaggan med Finlands färger i gult och rött åter kunnat hissas i topp”.⁴⁴

Det brukar framhållas att Ålandsrörelsen fick sin början med det möte som hölls på Finströms högskola den 20 augusti 1917. Dit kallades ordförandena i kommunalfullmäktige i kommunerna på fasta Åland. Mariehamns stad var inte inbjuden, men Julius Sundblom deltog i egen skap av lantdagsman. Officiellt var det andra ärenden som behandlades på mötet, men dess viktigaste beslut blev att en åländsk deputa-

43. *Åland* 2.12.1916, 3.3.1917, 7.3.1917

44. *Åland* 24.3.1917 och 31.3.1917.

tion skulle skickas till Sverige för att begära en återförening med det gamla moderlandet.⁴⁵

Mötets deltagare såg en anslutning till Sverige som den enda utvägen för att rädda Åland från en förfinskning samt en ovisst och turbulent framtid. Julius Sundblom var till en början kluven till hur han skulle förhålla sig till ett byte av moderland. De omstörtande händelserna i Ryssland och Finland under hösten 1917 fick honom att vända kappan efter vinden i slutet av året. Han föredrog ett stabilt, rikt, liberalt och svenskt Sverige framom ett turbulent, fattigt, finskt och socialistiskt Finland. Sundblom betonade i sin artikel ”Finland fritt – Åland svenskt” att den största orsaken till hans önskan om en återförening med Sverige var hotet om en förfinskning och ett rött Finland. Sundblom framhöll att det var ett faktum att de omvälvande och dramatiska händelserna i Finland under 1917, framför allt under hösten, påverkade det åländska tänkesättet.⁴⁶

Varför Sverige?

Det var alltså rädslan för det finska och för ett rött Finland som fick ålänningarna att rikta blickarna västerut. Ålänningarna såg ett självständigt finskspråkigt socialistiskt eller borgerligt Finland som en stor fara för svenskheten på Åland. Även annat spelade in här. Det är klart att första världskriget och dess konsekvenser för ålänningarna, inte minst placeringen av ryska soldater på Åland, sågs som något negativt som försvarade det dagliga livet för befolkningen. På Åland började man också under 1910-talet alltmer anse att beslutsfattarna i Helsingfors inte i tillräckligt hög grad beaktade örikets behov. Ålänningarna var av den åsikten att de åsidosattes i flera viktiga frågor, såsom i ordnandet av kommunikationerna och i inrättandet av ett fullständigt statsläroverk.⁴⁷ Man hoppades på att svenskarna bättre skulle ta öriket i beaktande.

Beträffande kommunikationerna så var det vintertrafiken på Åland som väckte ålänningarnas missnöje och den debatterades ofta i *Åland*

45. Benita Mattsson-Eklund, *Alla tiders Åland. Från istid till EU-inträde* (Mariehamn 2000), s. 323; Max Engman, *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 702:3 (Helsingfors 2016), s. 353–354.

46. *Åland* 29.12.1917.

47. *Åland* 29.7.1916.

från 1890-talet till in på 1920-talet. Övärlden blev ofta under vintertiden isolerad från fastlandet och den enda förbindelsen österut var den gamla postvägen. Goda kommunikationer vintertid var inte enbart av betydelse för passagerartrafiken och postförsändelserna utan även för handeln.⁴⁸

År 1898 inrättades ett realläroverk med fem årsklasser i Mariehamn. Detta var det första statliga samläroverket i Finland. År 1900 inrättades på privat initiativ treåriga fortsättningsklasser till det femåriga läroverket. Nu blev det möjligt att utexaminera studenter på Åland.

Stödföreningen för fortsättningsklasserna försökte redan 1904 få staten att överta dessa, men utan resultat. På stödföreningens vägnar författade Julius Sundblom och två andra ålänningar 1907 ett brev till skolkommittén i Helsingfors, där de framhöll att staten borde överta fortsättningsklasserna, bland annat därför att det hade visat sig vara svårt att få lärare till dem. Skribenterna framhöll att ”det synes icke vara för mycket begärddt, att staten upprätthåller åtminstone ett fullständigt läroverk, afsedt att tillfredsställa de högre bildningsbehofven å denna ort”. I brevet kommer också tydligt fram den frustration som fanns på Åland över att myndigheterna i Helsingfors inte beaktade övärldens intressen:

Det är icke utan att man stundom får intryck af att Åland är så långt aflägsset från fastlandet, att myndigheternas blickar icke räckta hit ut, utan drunkna i det vattuskifte, som skiljer våra öar från fastlandet, och att förhållandena här först då de blir ytterst bjärta och skriande förmå ådraga sig myndigheternas uppmärksamhet. Det förhållande, att staten icke erbjuder hela denna stora landsdel med dess talrika, intelligenta och relativt välmående, men från fastlandet och dess skolor afstängda befolkning tillfälle till högre undervisning annat än i en femklassig realskola, har ånyo låtit denna nedslående känsla af att vara bortglömda och åsidosatta framträda hos ålänningarna.

Ett brev med nästan samma ordalydelse inlämnades till Finlands lantdag i februari 1908, men inte heller nu gick staten med på att fortsättningsklasserna övertogs av staten. Det kom att dröja till hösten 1917 innan staten gick med på de åländska kraven. De privata fortsättningsklasserna sammanslogs från hösten 1918 med läroverket till ett fullständigt statsläroverk med namnet Samlyceet i Mariehamn.⁴⁹

48. Salminen, *Ålandskungen*, s. 21–22.

49. Carl Magnus Schybergson, 'Från Skarpans skola till Ålands lyceum', *Skolhistoriskt arkiv IV* (Helsingfors 1957), s. 29–30, 32–33; C. Ramsdahl, 'Drag ur Ålands lyceums historia.

Den vanliga ålänningen påverkades naturligtvis av de tankegångar Ålandsrörelsens förgrundsgestalter hade, men avgörande för allmogen på Åland var Julius Sundbloms ställningstagande. När även den forna fosterlandsvännen vände Finland ryggen var ålänningarna inte sena att följa hans exempel. Den negativa bild som Sundblom och tidningen *Åland* började måla upp om förhållandena i Finland och de faror som från finskt håll hotade Åland övertygade ålänningarna om att den bästa lösningen var en återförening med Sverige. Dessa rationella faktorer var en viktig orsak till att tanken om en svensk återförening fick vind i seglen på Åland.

Hur förhöll sig då befolkningen i de östra skärgårdskommunerna, Föglö, Kökar, Sottunga, Kumlinge och Brändö till en anslutning till Sverige? År 1919 förklarade öborna i dessa kommuner att de enhälligt stödde Ålandsrörelsen och att de var lika goda ålänningar som alla andra. Att man i dessa skärgårdssocknar och framför allt i Brändö inte kände samma entusiasm för Ålandsrörelsen som på andra håll på Åland torde dock vara ett faktum. Detta betydde dock inte att man önskade skilja sig från det övriga Åland. Banden till Åland var betydligt starkare än till det finska fastlandet. Snarare kan man väl formulera det som så att befolkningen i de östra skärgårdskommunerna var de som lättast accepterade en fortsatt statstillhörighet med Finland.⁵⁰

Sundbloms betydelse

Julius Sundbloms ställning var stark på Åland efter att han 1901 ånyo blivit chefredaktör på *Åland*. Hans inflytande över Åland och ålänningarna förstärktes ytterligare efter storstrejken 1905 och när han blev lantdagsman 1907. På 1910-talet var Sundblom den obestriddiga ledaren på Åland och den som alla lyssnade till. Tidningen *Åland* blev hans språkrör och genom den kunde han påverka ålänningarnas ställningstaganden i olika frågor. Sundblom och *Åland* propagerade starkt för att SFP var det parti som ålänningarna skulle rösta på och socialismen utmålades som ett stort hot. Propagandan bar frukt. Sundblom

Från lägre elementarskola till lyceum', *Skolhistoriskt arkiv IX* (Helsingfors 1967), s. 48–55; Walter Sjöblom, *Mariehamns stads historia 1861–1911. Andra delen* (Mariehamn 1934), s. 342–348; *Åland* 10.4.1907, 7.3.1908, 5.12.1908, 19.9.1917, 13.7.1918 och 29.3.1919.

50. *Åland* 1.2.1919, 12.2.1919, 22.2.1919, 8.3.1919, 19.3.1919 och 12.7.1919.

var fram till 1917 en sann fosterlandsvän och hans skrifter i *Åland* samt de många tal han höll vid olika tillställningar påverkade även ålänningarnas syn på och förhållande till Finland. Det var dock även andra faktorer som bidrog till ålänningarnas inställning till moderlandet, framför allt spelade skolan, föreningarna och kyrkan en stor roll i detta sammanhang. När Sundblom började se faran för ett finskt och kanske rätt självständigt Finland började han liksom andra ålänningar ur samhällseliten rikta blickarna västerut och se att det bästa för Åland vore att bli en del av Sverige.

Sundbloms ställningstagande för en anslutning till Sverige var av avgörande betydelse för den vanliga ålänningen. Ifall Sundblom i *Åland* och i sina offentliga uppträdanden hade propagerat för en fortsatt sammanhållning med Finland skulle ålänningarna säkert inte i så stor utsträckning ha omfamnat tanken om en återförening med Sverige.